

Иван Мартынович Костяковтың «Харам апсах» чооғы

Кирек сөстөр:

пахпа — avcılarla kurulan
pusu

арада — birlikte

чазол — sopa

хапчых — kese

турун — ateşteki kor

алғай — tencere

типсі — ahşap tabak

харам — cimri

аар — uzak

хаңза — pipo

Пір иирде пазох, пахпадаң киліп, от хазында одырғаныбыста, Оралдай миннең сурған:

- Син пілчезің ме, Пічірө хайдағ кізі полған?

- Пілбинчем.

- Пілглебинчеткен ползаң, чоохтағлап пирим.

Апсах, чазолын алып алып, туруннарны чаза сасхлабысхан, күл хазып, андар яблах кире тастағлабысхан. Анаң пазох улуғ хаңзазына тамкы таарлабысхан, позы, күлүмзіреп ала, чоохтан сыххан:

- Уйбат істінде пір апсах чуртапча, тидірлер, аның ады — Пічірө...

- Ол апсах ам даа изен, ам даа тайғаа чөрче, тидірлер, - хосхан пабам.

- Изен ноо, күлүк кизи үр чөрчөң... Ол апсах пiрсiнде, сала чиит тустох, пiр кизиңең хада аңнап партырлар. Таң тиин тузында полған ма.

Аңнир чирге чидiп, пiр отахта тўзiп, арадох аңнапча одырлар. Арғызы сала чиит арах кизи полтыр. Иирде отахха айланза, чiңең нименi анзы ла хайнатча одыр. Ёгре хайнатса, анзы чарбаны, тусты позының на хапчығынаң сығарып салча.

Пола-пола килгенде, анзының тузы тоозыл партыр. Амды сурча одыр Пiчiрөдең:

- Пiр хапчыхта тус тоозылды, хайа, тузың сығардах.

Пiчiрө анда тапсапча, тидiр:

- Тузың чох полза, iс ёгрени тус таа чох...

Арғызы, Пічірө тузына харамнанчатханын піл салып, паза тапсабиндыр. Амды пір алғайда хайнатхан үгрени, пір типсее урып алып, хада ісче одырлар. Арғызы көрзе, Пічірө, тус сығарып, тусты типсінің позынзархы пазына салып алып, ісче, тидір. Че анзы көйтігөк кізі полған полбас па. Үгре сусчатса, чоохтанча одыр: «Тузың пеер килче, оол». Үгредегі тусты аар ітклеечік полып, араластыра пулғабысча. Ол оңдайнаң, тайғадаң ингенце, тузы тоозылза даа, тустығ үгре ісчең полтыр...

Тайғаның кибірі андағ: пірігіп, арада аңнапчатхан кізілер, азых-түлүкті прайох піріктіріп, пірге азыранадырлар. А Пічірө апсах, ана ол кибірні сайбап, арғызына тус харанған үчүн, ағаа Пічірө ат сииптір.

Аның ады пасха полған полтыр, че аннаң пеер прай даа чирде аны Пічірө тіпчелер. Пічірө ол уғаа хатығ нима нооза, аны тіснең дее унада тайнап полбассың. Харам кізіні хатығ кізі тидірлер. А мыны, тізең, хатиинаңар пічірөге тиңнеп, Пічірө адап салтырлар. Че сағаа даа, аңнап тайғаа килген кізее, тайға кибірін пілерге кирек.

Сурьығларға нандьырыңар:

1. Апсах, чазолын алып алып, нимелерні чаза сасхлабысхан?
2. Пічірө апсах хайда чуртаптыр?
3. Кем чіцең ниме хайнатча?
4. Аңцылар хайдағ чіцең ниме итчелер?
5. Аңцының ниме тоозыл парча?
6. Арғызы үгре сусчатса, ниме чоохтанча?
7. Үгредегі тусты аар ітклеечік полып, ол ниме итче?
8. Тайғаның кибірі хайдағ?
9. Ноға Пічірө апсахты іди адап салтырлар?
10. Харам кізіні хайдағ кізі тидірлер?
11. Харам кізідеңер сөспектерні сағысха киріңер.

**Пос чирлерге киліскек хозымнар кире пас салыңар,
нименің хозымы полғанын үстүнде таныхтаңар.**

1. Апсах, чазолы___ алып алып, туруннар___ чаза сасхлабыс___,
күл хаз___, андар яблах кире тастағла___хан.

2. Ол апсах пірсінде, сала чиит тустох, пір кізі___ хада аңна___
партыр___.

3. Аңн___ чир___ чидіп, пір отахта түз___, арадох аңнап___
одырлар.

4. Ұгре хайнат___, анзы чарба___, тусты позы___ на хапчығы___
сығарып сал___.

5. Ұгре сусчат___, чоохтан___ одыр: «Туз___ пеер кил___, оол».

6. Тайға___ кибір___ андағ: *пірігіп, арада аңнапчатхан кізі___,
азых-түлүк___ прайох піріктір___, пірге азыранадыр___.*

7. Пічірө ол уғаа хатығ ниме нооза, аны тіс___ дее унад___
тайнап полбас___.

8. А мыны, тізең, хатии___ пічірө___ тиңнеп, Пічірө ада___
сал___лар.

Тузаланған литература

1. Ekrem Arıkoğlu. Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük. Ankara: Akçağ Yay.
2. Абумова О.Д., Боргоякова Т.Н., Чанков Д.И. Хакас тілі (хығырчан книга). - Ағбан: Хакас книга издательствозы, 2005. - 116 с.
3. Хакасско-русский словарь = Хакас-орыс сөстік. - Новосибирск: Наука, 2006. - 1114 с.

<http://khakaschiry.ru/>

<https://avatars.mds.yandex.net/get-pdb/911433/fd926513-ca77-4eb9-8dc8-6a4222a8148b/s1200?webp=false>

<https://avatars.mds.yandex.net/get-pdb/1932994/25ea3742-801f-4926-b8a6-245ea09432cb/s1200>

<https://pbs.twimg.com/media/DtjMp5RWkAARoVL.jpg>